De ontwikkeling van de Gereformeerde Gemeenten in het verleden

In 1907 ontstond het kerkverband van de Gereformeerde Gemeenten. Toen vonden twee reststroompjes van de Afscheiding van 1834 elkaar. Samen vormden zij een smal riviertje, dat niet opviel in het kerkelijke landschap van die tijd. Populaire kerkhistorici uit die jaren als de gereformeerde ds. J.H. Landwehr of de hervormde predikant ds T. Stigter zagen in hun publicaties de Vereniging van 1907 geheel over het hoofd. Alle aandacht ging uit naar de brede, krachtige stroom van de Gereformeerde Kerken in Nederland, die in 1892 was ontstaan. Wie die kerken met de Waal wilde vergelijken, kon voor de Gereformeerde Gemeenten naar het beeld van de smalle, onbetekende Linge grijpen.

Het nieuwe kerkverband ontstond uit de 'Gereformeerde Gemeenten in navolging van ds. L.G.C. Ledeboer' én de Vereenigde Gereformeerde Gemeenten onder 't kruis'. De historische datum, waarop het principebesluit tot vereniging van de beide kerkelijke groeperingen werd genomen was 5 juni 1907. Toen was de Algemene Vergadering van de Ledeboeriaanse gemeenten voor de tweede dag in Middelburg bijeen. Daar heette men een delegatie van de Gereformeerde Gemeenten onder 't kruis hartelijk welkom. De afvaardiging werd geleid door de opvallend jonge ds. G.H. Kersten te Rotterdam, die preses was geweest van de Algemene Vergadering van de Kruisgemeenten, die op 23 mei 1907 te Rotterdam had vergaderd. De deputatie bestond verder uit ds. A. Janse te Barneveld, scriba van de genoemde vergadering, diens broer ouderling A. Janse te Meliskerke en ds. Jac. Overduin te Lisse. De afvaardiging was naar Middelburg gekomen in de stellige overtuiging dat alles moest worden gedaan om de bezwaren bij de Ledeboerianen tegen vereniging weg te nemen 'en in een rechten weg alle pogingen in het werk te stellen de eenheid in het Lichaam Christi te openbaren'.

Het effenen van de weg tot vereniging

Aan de Vereniging was een periode van toenadering voorafgegaan met nog al wat momenten van onderlinge verwijdering en aantrekking. Bij de Kruisgemeenten was angst om predikanten kwijt te raken aan de gemeenten van ds.Ledeboer, die meestal maar een of twee dominees telden, de verkeerde raadgever. Het voornaamste struikelblok bij de Ledeboerianen was de vrees dat oude, geliefde tradities bij een vereniging van kerken verloren zouden gaan. In de loop van het toenaderingsproces, dat de jaren 1899-1907 omvatte, bleef er echter maar één wezenlijk bezwaar over. Vereniging met de Kruiskerken zou betekenen dat niet in alle gemeenten de psalmberijming van Petrus Datheen, die ds. Ledeboer opnieuw had ingevoerd, zou worden gezongen. De berijming van '1773' was in de ogen van de Ledeboerianen een onaanvaardbare 'staatscreatuur', waaruit in de eredienst niet mocht worden gezongen. In 1905 had deze positiekeuze nog ertoe geleid, dat de besprekingen met de Kruisgemeenten op ruwe wijze werden afgebroken. De Ledeboerianen eisten eenvoudig dat bij vereniging in élke gemeente 'Datheen' zou worden gezongen.

De afvaardiging van de Kruisgemeenten was echter in juni 1907 naar de Zeeuwse hoofdstad gereisd met twee voorstellen om dit hoofdbezwaar tegen de vereniging weg te nemen. Men had die punten ook van te voren schriftelijk bij de Algemene Vergadering van de Gereformeerde Gemeenten van ds. Ledeboer aanhangig gemaakt. „Overwegende, dat 't grootste bezwaar tot Vereen. van uwe zijde bestaat in de bij ons gebruikte psalmberijming, wenschen wij van onze zijde, zooveel doenlijk is, die hinderpaal weg te nemen, n.l. door de Psalmen van Datheen in elke Classicale Verg. of Synodale bijeenkomst te gebruiken, opdat geen der Broeders uit Uwen kring in hun gemoed zouden bezwaard worden. Bovendien zullen onze Leeraars predikende in uwe kerken, volgaarne gebruik maken van de oude Psalmen, terwijl Uwe Leeraars dienstdoende in onze Gem, volkomenlijk de vrijheid verleend wordt de oude berijming op den kansel te gebruiken. De Vergadering der Kruiskerken hoopt vuriglijk dat beide voorstellen bij U, waarde Brs, een gunstig onthaal mogen vinden en dat na ernstige bespreking, onder leiding des H. Geestes, wij elkander de broederhand mogen toereiken om als een eenig man saam pal te mogen staan voor de waarheid, die in Christus Jezus is." Ds. L. Boone (1860-1935), predikant te St .Philipsland en preses van de Algemene Vergadering van de Ledeboeriaanse Gereformeerde Gemeenten, gaf ter vergadering aan ds. G.H. Kersten (1882-1948) het woord om het een en ander toe te lichten. Het was direct na deze toelichting al duidelijk, dat bijna iedereen zich in deze voorstellen kon vinden. Wel ontstond er nog een kleine discussie over de naam van de verenigde kerken. De afgevaardigden van de Kruisgemeenten bleken echter nog wat extra wisselgeld op zak te hebben. Om de zaak te dienen gaven zij toen aan „dat zij het achtervoegsel "onder 't kruis" achter den titel hunner gemeenten" wilden weglaten. De Ledeboerianen moeten op hun beurt hebben afgezien van de toevoeging "in navolging van ds. L.G.C. Ledeboer". Toen beide kerkverbanden het genoemde achtervoegsel in hun naam lieten vallen, was daarmee de nieuwe naam gegeven: Gereformeerde Gemeenten.

Het reiken van de broederhand

Het beraad te Middelburg eindigde in een mondelinge stemming. Algemeen stemde de afgevaardigden van de Ledeboeriaanse gemeenten voor de vereniging. Als voorzitter liet Ds. L. Boone als laatste het „voor" horen. Als eerste reikte hij, zichbaar bewogen, aan de afgevaardigden van de Kruisgemeenten de beide handen. Als preses verklaarde hij dat de psalmberijming geen hinderpaal kon zijn en dat het blijven zingen van de oude psalmen voldoende was gewaarborgd. Vier maanden later zou hij op dit standpunt terug komen op zuiver „gemoedelijke gronden." Hij achtte zich toen niet langer gebonden aan zijn gegeven woord. Die positiekeuze zou begin december 1907 leiden tot de vorming van het kerkverband van de Oud Gereformeerde Gemeenten. De begeerde eenheid werd vanaf het begin niet geheel bereikt.

In Middelburg was op 5 juni 1907 van enige schaduw nog niets zichtbaar. Ouderling A.A. van Lieburg (1850-1930) uit Nieuw-Beijerland schreef in zijn fraaie handschrift in de notulen: „Het gevolg van de besprekingen over dit adres - (de brief van de Kruisgemeenten) is dat de vereeniging tot stand gekomen is en de wederzijdsche voorgangers elkaar de broederhand hebben gegeven, zullende de wederzijdsche leeraars een weinig later D.V. in Commissie vergaderen met toevoeging van een

ouderling uit iedere classis tot nadere regeling van uit de vereeniging voortvloeiende zaken." De deputaten van beide kerken kwamen op 25 juli 1907 te Rotterdam bijeen ter nadere vaststelling van de „Bepalingen betreffende de openbaring van de institutaire éénheid der kerke Christi door de Gereformeerde Gemeenten onder 't Kruis en de Gereformeerde Gemeenten, ontstaan uit de actie van wijlen Ds. Ledeboer." Ds. G. H. Kersten had het concept voor dit stuk aangereikt.

Op 9 en 10 oktober 1907 kwamen afgevaardigden van alle gemeenten in het kerkgebouw aan de Boezemsingel 48 te Rotterdam in Algemene Vergadering bijeen om de Bepalingen officieel vast te stellen. Ds. N. H. Beversluis (1850-1931), de Ledeboeriaanse predikant die in zijn kring de vereniging met kracht had bevorderd, leidde de vergadering met vaste hand. Ds. Kersten functioneerde als scriba. Het principebesluit van 5 juni werd op deze bijeenkomst door de plaatselijke gemeenten bekrachtigd. Het kerkverband van de Gereformeerde Gemeenten was een feit. Tweeëntwintig Ledeboeriaanse gemeenten en veertien Kruiskerken gingen samen om met Gods hulp gestalte te geven aan gereformeerde kerkelijk leven.

Verworteling en geestelijk klimaat

De Bepalingen van 1907 spraken niet nadrukkelijk over de grondslag van het gevormde kerkverband. Die werd eerst duidelijk in artikel 12. Daarin werd de verplichting van de predikanten omschreven om de drie gereformeerde belijdenisgeschriften ondertekenen. De leer was in het toenaderingsproces tussen 1899 en 1907 nooit een punt van bespreking geweest. Daarover wàs men het eens. De Bepalingen werden gedragen door geestelijke overeenstemming.

Bij ht begin van de eeuw hadden de Ledeboerianen tot hun verwondering ontdekt, dat de „bevindelijke" prediking die men begeerde ook in de kring van de Kruisgemeenten werd gebracht. Het feit dat de Haagse Kruisgemeente in 1899 de Ledeboeriaanse kandidaat N.H. Beversluis als predikant beriep onderstreepte die verbondenheid voor ieders oog. Deze geestelijke herkenning wortelde in de verbondenheid van beide kerkverbanden met de oude schrijvers uit de 17e en de 18e eeuw en een aantal vertaalde Puriteinen en Schotten. Ds. L.G.C. Ledeboer (1808-1863) beklemtoonde de waarde van de oude schrijvers sterk. Toen hij in Leiden in de gevangenis verbleef gaf de Heere hem „veel bezoek uit Smytegelt zijn boek." Verder noemde hij Lodenstein, Van der Groe, Witsius en Fruytier en adviseerde: „Leest Van der Groe, Owen, Erskine en diergelijke veel." Ds. E. Fransen (1827-1898) was de man die omstreeks 1890 wat meer structuur gaf aan het los-vaste kerkverband van de Gereformeerde Gemeenten onder 't kruis, dat omstreeks 1879 was ontstaan. Fransen wist zich evenzeer met de oude schrijvers verbonden als Ledeboer. Met grote nadruk wees hij op hun geestelijke nalatenschap. Naast Wilhelmus a Brakel noemde hij als schrijvers die de Heere had gebruikt om hem veel onderwijs en troost te schenken Joh. Groenewegen, Alexander Comrie, Justus Vermeer en Bernardus Smytegelt.

De oude schrijvers werden tijdens lange winteravonden in de gezinskring gelezen. Zo las de veertienjarige David Janse te Oostkapelle, die later ledeboeriaans predikant zou worden, op verzoek

van zijn vader de 21e preek voor uit ”Het gekrookte riet” van Smytegelt. Tijdens het lezen daarvan zag hij bij het licht van Woord in zijn hart de kenmerken van het nieuwe leven. De jongen werd vervuld met een levende hoop op de eeuwige zaligheid. In de veel voorkomende leesgezelschappen, waarin ook wel eens predikant of oefenaar voorging, stond de bespreking van een oudvader centraal. In de meeste gemeenten was de bediening van het Woord door een predikant een hoge uitzondering en de leesdienst regel. Jaar in jaar uit hoorde men de oude schrijvers vanaf de kansel lezen. De geestelijke wortels van de Gereformeerde Gemeenten liggen daardoor vooral in de zeventiende en achttiende eeuw. De oude schrijvers hebben het geestelijke klimaat van de gemeenten in sterke mate bepaald.

Daarmede is nog niet alles gezegd. Een belangrijke factor in dit klimaat werd gevormd door het rijke gezelschapsleven, dat na de Afscheiding zowel bij de gemeenten van ds. Ledeboer als bij de Kruisgemeenten was blijven voortbestaan. Er was sprake van een hartelijk, opgewekt geestelijk leven, dat vaak in gezelschappen werd vertolkt al of niet naar aanleiding van een gelezen of een zojuist beluisterde preek. Die lichtzijde had ook een schaduwzijde. De grenzen tussen kerk en gezelschap waren vervaagd of ontbraken zelfs geheel. Zo preekte ds. Ledeboer in achtentwintig gezelschappen of samenkomsten met een gezelschappelijke inslag. Kruisdominee E. Fransen doopte in gezelschapskringen in de omgeving van Barneveld en Ede waarbij meestal geen kerkenraad aanwezig was. De kinderen werden dan als dooplid te Kampen ingeschreven.

Gevoelsmatig handelen in kerkelijke zaken op grond van het geestelijk gezag van een bepaalde leidinggevende persoon was kenmerkend. Deze gezelschappelijkheid leidde vaak tot willekeur, verwarring en verdriet. In beide kerkverbanden kwamen aan het einde van de negentiende eeuw dan ook sterk persoonlijk gekleurde conflicten voor. Zo ontstond er bij de Ledeboerianen een diepingrijpende, trieste kwestie over de vraag wie nu als opvolger van ds. P. van Dijke (1812-1883) tot predikant was gekozen. Was dat oefenaar Jan Vader (1819-1901) te Meliskerke die als eerste was gekozen door de Algemene Vergadering? Of was dat oefenaar David Janse (1828-1902) te Middelburg die door de volgende vergadering als zodanig werd aangewezen? Een zekere verwarring was kenmerkend voor het kerkelijke leven van die tijd in beide kerkverbanden. De Dordtse Kerkorde werd in theorie wel hoog aangeslagen, maar in het heersende gezelschappelijk klimaat niet als kerkelijke regel gebruikt met alle gevolgen van dien. Daarom zetten de Bepalingen van de vereniging van 1907 in met de betekenisvolle woorden: „Als accoord van kerkelijke gemeenschap wordt aanvaard en blijve gehandhaafd de D.K.O., vastgesteld in den jare 1619.”

De betekenis van de Vereniging

Het tot stand komen van de Vereniging van 1907 was in het licht van Gods Woord en de kerkgeschiedenis een overwinning op het individualisme, dat in de kerken van de Afscheiding zo veel schade had aangericht. Opnieuw ontwaakte het besef, dat de kerkelijke verdeeldheid van Gods kinderen zonde was tegenover de Koning van de kerk. De kerk van Christus behoort niet versplinterd te zijn in kleine kerken, vrije gemeenten en gezelschappen, die alle dezelfde Schriftuurlijk-bevindelijke prediking voorstaan. Men zocht en vond elkaar om „de instituaire eenheid der kerke Christi” tot

meerdere openbaring te brengen.

Er was ook sprake van een hernieuwd bijbels zicht op de kerk als het lichaam van Christus. Zij kan en mag niet de gestalte hebben van een gezelschap of van een vereniging, die de verbreiding van de zuivere waarheid tot doel heeft. De kerk is „des Heeren." Hij alleen is het Hoofd van de kerk, die daarom haar eigen recht en haar eigen inrichting heeft. '1907' betekende dan ook een welbewust keuze voor gereformeerd kerkelijk leven. Hoewel de praktijk zich jarenlang nog zeer weerbarstig zou tonen, was de Vereniging van 1907 een principieel afscheid van het independentisme. In die visie mogen gemeenten elkaar wel op vriendschappelijke wijze in een vergadering ontmoeten, maar van enige binding aan kerkorde en genomen besluiten kan geen sprake zijn. En als een meerdere vergadering die besluiten toch neemt, lapt men ze vervolgens aan de kerkelijke laars. Ds. Kersten wond er in De Saambinder van 22 januari 1925 geen doekjes om: „Wij moesten naar de regelen van Dordt heen, wilden wij niet der verwoesting worden prijsgegeven." In dit licht is de Vereniging van 1907 niet minder dan een wonder. De goede hand van de Koning van de kerk strekte zich in ontferming uit over gemeenten die het goede spoor in enkele opzichten kwijt geraakt waren. Dit deel van Zijn kerk werd door Hém bewaard en staande gehouden.

Ds. N. H. Beversluis, de preses van de Algemene Vergadering van 1907, liet geen directe sporen na bij de opbouw van het nieuwe kerkverband. Dat hing samen met zijn vertrek in 1908 naar de gemeente van Paterson Haledon Avenue in de Verenigde Staten. De Heere heeft met name Ds. G.H. Kersten in en na 1907 willen gebruiken om de lijnen uit te zetten voor de ontwikkeling van het kerkelijke leven. Deze predikant met zijn vele gaven en kwaliteiten zou een centrale, leidinggevende positie in het nieuwe kerkverband innemen. Hij heeft op allerlei manieren het kerkelijke leven tot in de jaren veertig gestempeld. We beperken ons bij het schetsen van de ontwikkeling na 1907 tot enkele vragen die zowel te maken hebben met de periferie als met het middelpunt van het kerkelijke leven. Welke positie namen de gemeenten in de samenleving in? Welke lijnen zette ds. Kersten uit voor het kerkelijke leven? Zijn we in het door hem aangegeven spoor gebleven? Hoe was de getalsmatige ontwikkeling van de gemeenten?

Plaats in de samenleving

Omstreeks 1907 bevond het overgrote deel van de kerkelijke gemeenten zich in kleine gesloten dorpsgemeenschappen op het platteland. Drieëndertig van de drieënvijftig afgevaardigde ouderlingen en diakenen op de Algemene Vergadering van 1907 werkten in de landbouw of de veehouderij. Daarbij waren zeven landarbeiders of mensen met een soortgelijke functie zoals een paardenknecht. Slechts een enkele afgevaardigde behoorde tot de sociale bovenlaag van de samenleving. De Gereformeerde Gemeenten droegen nog een uitgesproken agrarisch karakter. Het isolement van de agrarische gemeenschap bood beslotenheid en een zekere bescherming tegen allerlei wereldse invloeden. Daarbinnen werd het oude, gereformeerde erfgoed bewaard. Daarbinnen heerste ook diep respect voor de weinige predikanten en geoefende ouderlingen als dienstknechten van God. De weg die de Heere met Zijn kinderen houdt, stond in het centrum van de belangstelling van velen. Marinus

Nijsse (1904-1978), de bekende dichter-schrijver, leidt ons een dergelijke gemeenschap binnen in zijn min of meer autobiografische roman ”Mensen van het oude land”. In dit boek, dat in 1978 te Goes verscheen, tekende hij trefzeker het geestelijke en sociaal-economische klimaat van het Zeeuwse dorpje Wolphaartsdijk.

Omstreeks 1907 bezochten de kinderen van de gemeenten bijna zonder uitzondering de openbare school. Er bestond een breed verzet tegen de bestaande christelijke scholen, omdat daar vaak het neo-calvinisme van dr. A. Kuyper (1837-1920) de toon aangaf. De leer van de veronderstelde wedergeboorte was voor de gemeenten onaanvaardbaar. Ds. Kersten gaf met anderen de stoot tot de oprichting van eigen scholen, die de voorhoede vormden van het latere reformatorisch onderwijs. In 1921 wist hij de krachten te bundelen in de landelijke Vereniging voor Gereformeerd Schoolonderwijs (VGS).

Het grootste deel van de kerkgangers in de Gereformeerde Gemeenten was in politiek opzicht georiënteerd op de liberalen of wees alle deelname aan het politieke leven af. De bestaande antirevolutionaire partij was te veel met Kuyper verbonden om op sympathie te kunnen rekenen. Ds. Kersten richtte zich op het doorbreken van de liberale gedachte én van de bestaande doperse mijding. Het ging hem erom de mensen te brengen tot deelname aan een voluit Schriftuurlijke politiek. Dit streven leidde in 1918 tot de oprichting van de Staatkundig Gereformeerde Partij (SGP). Hij zou die partij vanaf 1922 in de Tweede Kamer zou vertegenwoordigen. De partij kreeg vrijwel direct een interkerkelijk karakter.

In de jaren twintig en dertig van de vorige eeuw begon de grote trek van het platteland naar de steden. Inzet was het verdienen van het dagelijks brood. De grote armoede op het platteland en economische crisis van die tijd dwongen daartoe. Dit leidde tot het ontstaan van een aantal omvangrijke grotestadsgemeenten. Na de Tweede Wereldoorlog zette de mechanisatie van de landbouw door en kreeg de ontsluiting van plattelandsgebieden voor industrie en toerisme gestalte. De sterke industrialisatie leidde tot een toenemende welvaart en ook tot de verzoekingen die daarmee verbonden zijn. Het zuiver agrarische karakter van de gemeenten begon te verdwijnen. Het maatschappelijk isolement werd door deze ontwikkelingen opengebroken. Voortgezet en hoger onderwijs kwamen binnen het gezichtsveld. Omstreeks 1930 gingen de eerste jongeren uit de kring der gemeenten naar de universiteit. J.C. Hage te Rotterdam liet zich inschrijven als student medicijnen te Leiden en de gebroeders L. en A. Zandijk te Waarde (Zld) gingen medicijnen studeren in Utrecht. Het ware witte raven. Toen zich te Utrecht een groep studenten had gevormd droeg ds. Kersten droeg persoonlijk zorg voor contact en begeleiding. Hij zocht hen op ten huize van mevrouw De Gier die met haar zoon K. de Gier te Utrecht woonde. Het was het begin van het emancipatieproces van de stillen in den lande.

De oprichting van de kweekschool ”De Driestar” te Krabbendijke in 1944 betekende een ongekende grote en blijvende stimulans voor tal van jongeren om te gaan studeren. Het ging om een

ongesubsidieerde, door de gemeenten financieel geheel gedragen opleiding, die jongeren gereed maakte voor het staatsexamen onderwijzer. Na de verplaatsing van het opleidingsinstituut naar Gouda in 1954 kreeg de kweekschool een interkerkelijk karakter en volgde na veel beproeving de erkenning door de overheid. De grote belangstelling en offervaardigheid voor ”De Driestar” hing samen met de liefde van velen voor onderwijs naar Schrift en belijdenis en met de vrees van veel ouderen dat jongeren bij een universitaire studie zouden vervreemden van de eigen kring. Dit opleidingsinstituut legde de basis voor de uitbouw van het reformatorisch onderwijs in de tweede helft van de twintigste eeuw. Daarbij namen ambtsdragers en leden van de Gereformeerde Gemeenten bijna altijd het voortouw. Dit onderwijs plaveide de weg naar allerlei beroepsopleidingen. Studeren aan een universiteit werd een gewoon verschijnsel. Vandaag participeren gemeenteleden in het maatschappelijke leven op bijna alle niveau’s van de samenleving.

Schriftuurlijk-praktikaal

Welk doel stond ds. Kersten voor ogen toen hij zich inzette voor het ontstaan en de uitbouw van de Gereformeerde Gemeenten? Hij sprak zich daarover op 22 juni 1922 heel open uit in De Saambinder bij de bespreking van een referaat, dat zijn Rotterdamse collega, de gereformeerde predikant ds. C.B. Bavinck (1866-1941), gehouden had voor de predikantenconferentie van zijn kerk. „Ik beken eerlijk, de Gereformeerde Gemeenten zijn vol gebrek, doch ik wil met haar grijpen naar het wit van gereformeerd kerkelijk leven, dat allereerst vraagt naar prediking des Woords naar het hart van Jeruzalem.” Het gaat de jonge predikant om de opbouw van een kerk in klassiek-gereformeerde zin, die zich zal kenmerken door een schriftuurlijk-bevindelijk prediking. Die prediking beklemtoont dat zondaren moeten worden wedergeboren. Die prediking legt de grond van de zaligheid alléén in Christus. Die prediking kan niet zwijgen over Christus zoals Hij Zich „ook in de mens verheerlijkt, niet buiten de bevinding om.” Gods kerk kan immers bij intellectuele beschouwingen niet leven. Ze vraagt om zielevoedsel uit het Woord van God. Juist het veelal ontbreken van de bijbelse bevinding in de prediking was in zijn ogen een belangrijke kerkscheidende factor. Het intellectualisme, zoals dat in de Gereformeerde Kerken van zijn dagen steeds meer veld won, tekende hij in deze recensie als een levensgroot gevaar. In dat klimaat werd het verstandelijk verstaan van ellende en verlossing aangezien voor oprecht geloof: „Men gaat tot Jezus, gelooft Jezus neemt Hem aan. O, het is zo prachtig, doch men mist de zielservaring en men kan niet het allerminste meedelen de weg die men ging. Ik houd mij vast overtuigd dat zo duizenden verloren gaan die hopen zalig te worden.”

Tegelijkertijd paste hij in de eigen gemeenten in de jaren twintig en dertig in preken en artikelenseries voortdurend een bijbelse correctie toe om verkeerde gezelschappelijke invloeden te corrigeren. Zo signaleerde hij in ”Meer dan overwinnaars” heel indringend dat er veel mensen zijn die hun hoop bouwen op allerlei gevoeligheden, terwijl elke persoonlijk kennis van Christus ontbreekt. „Hoe talloos velen hebben het druk over allerlei toestanden, psalmversjes die hun voorkwamen, enz., zonder ooit enige behoefte aan of kennis van Christus bekomen te hebben (...) Te kort zullen zijn uw tranen, uw gemoedsbewegingen, uw toestandjes; te kort in één woord zal alles zijn wat buiten Christus is om u voor God te dekken (...) Ik bid u, verwerpt deze vermaning niet. Schuwt de prediking, de

gezelschappen, elk en een ieder, die u buiten Christus gronden wil, want zij bouwen op de zandgrond. Toets uw zielen eraan of ge met Mozes de versmaadheid van Christus meerdere rijkdom hebt geacht dan de genietingen van Egypte" (Utrecht, 1953, blz. 151).

Ds. Kersten ontwikkelde in november 1947, aan het einde van zijn leven, nog een nieuw initiatief. Samen met dr. C. Steenblok te Gouda begon hij aan de uitgave van de prekenserie "Uit den schat des Woords". Het woord vooraf werd door beide mannen getekend, maar de stijl is die van de Rotterdamse prediker. Kersten typeerde daarin nogmaals de schriftuurlijk-praktikale prediking die hij voorstond als de prediking van de heerlijkheid van God in Christus. Zijn benadering van het onderwerp vertoonde verwantschap met die van de bekende hervormde predikant van Baarn, ds. I. Kievit (1887-1954). Deze had in 1936 een kleine studie gepubliceerd onder de titel "Voorwerpelijke-onderwerpelijke prediking eis der Heilige Schrift". Kersten gebruikte voor het begrip onderwerpelijk het woord „praktikaal." De prediking moet een praktisch karakter hebben in geestelijke zin. De hoorders moeten zich kunnen toetsen bij het zo noodzakelijke zelfonderzoek. De kenmerken van het leven dat uit God is, moeten in de Schrift worden aangewezen. De prediking moet ook voedsel bieden voor Gods kinderen en spreken naar het hart van Jeruzalem. „En toch niet de bevinding der heiligen, maar Gods Getuigenis is bron voor de bediening des Woords. Alleen de Schrift kan ons wijs maken tot zaligheid. Alleen de Schrift spreekt over Christus en Zijn verzoenend werk. Wie Gods Woord loslaat en de bevinding van de heiligen tot bron van zijn prediking maakt, verliest de heilsfeiten. 'Deze kunnen toch niet ervaren, maar alleen door het geloof als grond van zaligheid gekend worden (...) Niet de christen, maar de Christus moet gepredikt; doch Christus niet alleen aan de mens, maar ook zoo Hij leeft in Zijn volk, Zich aan hen openbarend zoo Hii niet doet aan de wereld" (Uit den Schat des Woords, 1e jrg., blz. 7).

Ds. Kersten liet er geen enkele twijfel over bestaan dat hij de geestelijke rijkdom van de Nadere Reformatie voor het heden wilde behouden. Steeds weer herhaalde hij de aanbeveling om toch de oude theologen uit de 17e en de 18e eeuw ter hand te nemen: „Hij vervulle ons met lust en ijver om naast Gods Woord, de niet ten onrechte veel geprezen oude schrijvers te onderzoeken. Spanne een ieder zich een weinig in, om hun geschriften te onderzoeken en heilige de Heere de arbeid tot veler wedergeboorte en tot opbouw van Gods volk in het allerheiligst geloof" (Kort Historisch Overzicht, Utrecht, 1947, blz. 77). Niet alle oude schrijvers taxeerde hij even hoog. De namen die door hem niet werden genoemd, wijzen daar reeds op. Behalve met Calvijn -zijn Institutie vond bij hem grote waardering- wist hij zich zeer verwant met mannen als Th. Boston, de gebroeders Erskine, Watson en Justus Vermeer. Met name met A. Comrie wist hij zich eensgeestes. Hij besefte echter heel goed, dat de oude schrijvers niet konden worden gekopieerd, maar verwerkte hun erfenis op beslist zelfstandige wijze in de taal van zijn eigen tijd.

Vandaag zijn de fronten verschoven. Correctie van gezelschappelijke invloeden is vrijwel overbodig geworden, omdat het gezelschap bijna uit kerkelijke leven is verdwenen. In onze tijd wint de evangelische beweging met een sterk gevoelsmatig pleidooi om voor Jezus te kiezen duidelijk aan

kracht. Er waait een emotionele wind door het kerkelijke leven. Veel jongeren en ouderen zijn heel individualistisch op zoek naar een gemeente 'die bij hen past'.

Het intellectualisme dat in de tijd van Kersten het historisch geloof op een lijn plaatste met het zaligmakende werk van de Heilige Geest heeft ook een andere gestalte gekregen. Kerkgangers veronderstellen soms heel gemakkelijk bij zichzelf dat men een gelovige is. Aan de noodzaak van de wedergeboorte van de geestelijk dode zondaar gaat men voorbij. Geloven is eigenlijk toch een daad die van de mens uitgaat. Het is een geloof met een lichte arminiaanse inslag, waarbij de bevindelijke kennis van ellende, verlossing en dankbaarheid eigenlijk overbodig wordt geacht.

Ook vandaag moet de prediking voluit schriftuurlijk-bevindelijk zijn. Het accentueren van Gods Woord als de enige norm voor het geloofsleven in de prediking is eis van de Schrift zelf en blijft onverzwakt nodig. Geloof en gevoel, bevinding en emotie zijn niet identiek. De gereformeerde leer moet niet alleen zuiver worden vertolkt, maar de prediking moet ook duidelijk laten uitkomen hoe de Heilige Geest het heil in Christus toepast in het hart. Christus staat in deze schriftuurlijk-bevindelijke prediking in het middelpunt. Die prediking kan en mag niet zwijgen over de vraag hoe een rijke Christus en een arme zondaar elkaar ontmoeten.

De bijzondere nadruk die ds. Kersten legde op de verbondenheid met de oude schrijvers maakt duidelijk dat hij Gereformeerde Gemeenten zag als een voortzetting van de Gereformeerde Kerk uit de 17e en de 18e eeuw. De katholiciteit van de kerk stond bij Kersten voorop en moet ook bij ons voorop blijven staan. Dan gebruiken we het begrip katholiek in de oude betekenis: algemeen, wat altijd door iedereen is geloofd. De Gereformeerde Gemeenten willen gereformeerd zijn en blijven in de oude klassieke betekenis van het woord: in belijdenis en prediking, in levensopenbaring en kerkregering. Binnen deze katholiciteit blijft er ruimte voor 'eigen' accenten, zoals de noodzaak van de wedergeboorte, de bevindelijke kennis van de drie stukken, het plaatsmakende werk van de Heilige Geest in de weg der ontdekking.

De verbondenheid van de gemeenten met de Nadere Reformatie staat echter onder sterke druk van de cultuuromslag van onze tijd. In 1907 was er duidelijk sprake van een leescultuur. Honderd jaar later leven wij met onze kinderen in een uitgesproken beeldcultuur, waarin kennis zo veel mogelijk wordt gevisualiseerd. De kennis van het taalgebruik van de oude schrijvers is bij de jongere generatie heel sterk verminderd. De lees- en luistervaardigheid is afgenomen. De prediking van het Woord en de overdracht van kennis op de catechisatie vragen vandaag om het gebruik van korte zinnen.

In deze nieuwe cultuursituatie is de vervreemding van onze oorspronkelijke wortels zeker niet denkbeeldig. Er kan een vorm van theologiseren ontstaan, die zich van de Nadere Reformatie verwijdert, omdat men de oude schrijvers niet meer raadpleegt. Ook de spiritualiteit in de gemeenten kan zich daardoor in een richting gaan ontwikkelen, die afwijkt van die van het vooorgeslacht. Alleen een erfenis die we echt kennen, gebruiken verwerken, werpt onder Gods zegen vruchten af.

Herbronning is volstrekt noodzakelijk en mogelijk om de identiteit van de gemeenten te ondersteunen. Allerlei goede heruitgaven zijn voor het grijpen: Olevianus, Teellinck, Simonides, Costerus, Hellenbroek, Brakel, Boston, Comrie. Overal in ons land zijn de laatste jaren reformatorische leeskringen ontstaan. In een groep van zes of zeven mensen bespreekt men boeken met literaire waarde. Dat kan waardevol zijn. Waar blijven echter de leeskringen waar men samen met ambtsdragers de Institutie van Calvijn leest of een oude schrijver in een hedendaagse uitgave?

Theologische vorming

Bij de Vereniging van 1907 kreeg de opleiding van predikanten nadrukkelijk aandacht. In artikel 7 van de Bepalingen werd vastgelegd, dat de classes waren belast met de toelating van nieuwe predikanten en oefenaars. Het beschikken over singuliere gaven was daarbij een volstrekte voorwaarde om te komen tot het ambt. Een verslag van bekering en roeping was niet voldoende. Men moest in staat zijn om op de classisvergadering zonder voorbereiding van betekenis voor de vuist weg over een opgegeven tekst een stichtelijk woord te spreken. Wie werd aanvaard, kreeg daarna 'leiding'. Dat was een vorm van huisonderwijs door een predikant ter voorbereiding op een eenvoudig examen, dat door de Bepalingen van 1907 in een 'aanhangsel' was voorgeschreven. In 1916 aanvaardde de synode ook het beginsel van vrije studie. Dit 'vrijstuderen' bestond uit het zelfstandig doorwerken van een boekenlijst. Van vorming van de a.s. predikant kwam uiteraard zonder leiding weinig of niets terecht.

Voor de jonge ds. Kersten was het duidelijk, dat deze opleiding niet beantwoordde aan het door God „ruimschoots gezegende voetspoor onzer vaderen." De studie in het algemeen en de kennis van de oude talen werden door hem zeer gewaardeerd. Reeds tijdens zijn verblijf in Meliskerke had hij zich door zelfstudie de elementaire kennis van het Latijn eigen gemaakt. Zelf had hij naar eigen zeggen een universitaire opleiding zeer tot zijn leedwezen gemist. Tijdens zijn verblijf in Yerseke in het begin van de jaren twintig nam hij privé-les in de klassieke talen bij mejuffrouw W. A. Kosten, een lerares aan het Stedelijk Gymnasium te Middelburg. Eind 1923 richtte hij zich tot de voorzitter van de Faculteit der godgeleerdheid van de Utrechtse universiteit -vermoedelijk was dat prof. Dr. H. Th Obbink (1869-1947)- met het verzoek om toegelaten te worden tot het volgen van de colleges. Dat verzoek werd ingewilligd. De plannen werden echter niet gerealiseerd. Het kerkelijk werk nam in omvang toe. Het lidmaatschap van de Tweede Kamer vroeg ook de nodige tijd.

Enkele maanden eerder had Ds. Kersten in het kerkelijk blad De Saambinder -het verscheen voor het eerst in 1919- het opzienbarende plan aangekondigd om ƒ 30.000,- bijeen te brengen voor het stichten van een Theologische School. Was de nood van de gemeenten niet groot? Voor de zestig gemeenten van het werkverband waren omstreeks 1923 slechts zestien predikanten beschikbaar. Vijfentwintig gemeenten die een eigen predikant konden onderhouden, bleven herderloos. De bal was gaan rollen door een vraag van ds. W. den Hengst (1859-1927) in hetzelfde blad. Liepen de Gereformeerde Gemeenten niet het gevaar om onmiddelijkheidsdrijvers te worden? Hij beklemtoonde dat het gereformeerde voorgeslacht niet lijdelijk afwachtte tot zich mensen aanmeldden met singuliere gaven. De Dordtse Kerkorde sprak in artikel 19 een heel andere taal. De gemeenten moeten biddend

arbeiden, opdat er studenten in de theologie zullen zijn. Hij was met ds. Kersten van mening, dat het onjuist was om ieder die singuliere gaven miste, zonder meer af te wijzen. Waarom zou de Heere deze personen niet in zijn dienst kunnen gebruiken na een middellijke voorbereiding door studie?

De oude bezwaren, in de negentiende eeuw verwoord door geachte predikanten als ds. P. van Dijke en ds. E. Franssen, tegen elke vorm van opleiding bleken echter nog springlevend. Veel ambtsdragers en gemeenteleden gaven aan dat zij bijzondere waarde hechtten aan het extra-ordinaire. Het plan van ds. Kersten riep dan ook ongekend veel weerstand op. Er ontstond zelfs een officiële kerkelijke oppositie ds. Kersten schreef over het onderwerp met een grote mate van openheid, directheid en een aansprekend, fris taalgebruik. Voortdurend verdedigde hij de stelling: „Een kerk zonder opleiding is niet gereformeerd." Hij publiceerde niet minder dan 64 artikelen om de lezers te overtuigen van het goed recht van een theologische school en het verzamelen van fondsen daarvoor. Hij kondigde in De Saambinder van 9 april 1925 zelfs openlijk aan, dat hij de Gereformeerde Gemeenten zou verlaten als de Generale Synode zijn plan zou blokkeren: „Geheel mijn inzicht verschilt van hen, die maar lijdelijk neerzitten. Eigenlijk is het de oude kamp der Gereformeerde beginselen met die der independenten. Ik wil niet scherp zijn, doch het heil der kerk, zoo ik het zie, dringt mij, en liever word ik verslagen en ga ik heen, dan dat ik verloochen wat mijn innerlijke overtuiging is. Ik kan niet anders, al bleef ik alleen over."

Het tij keerde. Op 13 januari 1927 werd de Theologische School te Rotterdam geopend. Ds. Kersten met name was zich de beperkingen van de eenvoudige opleiding bewust. In zijn slotwoord zei hij: „Wij staan aan het begin; en zien wij op het gebouwtje en verlijken wij de wetenschap onzer (oude) theologen met wat hier geleerd wordt, dan zouden wij ons scharen bij degenen, die weenden, toen zij den tweeden tempel aanschouwden." Uitbouw van het onderwijs in de Theologische School tot een min of meer wetenschappelijk niveau bleek in de vooroorlogse jaren nauwelijks mogelijk. Voor verreweg de meeste broeders, die voor de studie werden aanvaard, was het lager onderwijs eindonderwijs. Nog in 1943 typeerde Kersten daarom de opleiding als „zeer gebrekkig." In het begin van dat jaar kwam de emerituspredikant dr. C. Steenblok (1894-1966) uit de Gereformeerde Kerken over tot de Gereformeerde Gemeenten. Een half jaar later werd hij met het oog op de gezondheidstoestand van ds. G.H. Kersten tot hulpdocent aan de Theologische School benoemd. Dat moest wel bezwaren oproepen. Alle dienstdoende predikanten werden immers door deze benoeming gepasseerd. Kersten zag Steenblok echter als de man die door God op zijn weg was geplaatst. Zijn benoeming bood ook een goede mogelijkheid om gestalte te geven aan zijn hartenwens: het verhogen van de kwaliteit van de opleiding. In 1946 steeg het aantal studenten tot veertien. Voor het eerst sinds de opening van de Theologische School waren daarbij ook enkele broeders met een uitstekende vooropleiding en zelfs met een universitaire vorming. Tegenover familieleden en vrienden getuigde ds. Kersten in die dagen van zijn grote blijdschap en van zijn hoop voor de kerk.

Na zijn heengaan in 1948 bleek het docentschap van dr. Steenblok op problemen te stuiten. Het lukt hem vaak niet om aansluiting te vinden bij het niveau van de studenten met een geringe

vooropleiding. Het zwakke functioneren van de docent bleef in de kring der gemeenten niet geheel onbekend. Zijn ontslag in 1953 zou de aanleiding worden tot een kerkelijke scheuring.

Na 1953 vond een geleidelijke uitbouw van het theologisch onderwijs plaats. In de jaren tachtig viel de beslissing dat Grieks en Hebreeuws voortaan deel uit maakten van verplichte examenstof, terwijl ook de studie van het Latijn tot de opleiding zou behoren. De studiestof werd ondergebracht in vier groepen, die circa vijfentwintig grote en kleine vakken omvatten. De bibliotheek groeide in de loop der jaren tot een collectie met ruim 25.000 titels.

We mogen dankbaar zijn voor de uitbouw van de theologische opleiding. Toch is de vraag of we het spoor van ds. G.H. Kersten geheel hebben doorgetrokken. Reeds in 1926 speelde hij met de gedachte aan het stichten van een gymnasium. Het ging hem ten diepste om het beschikbaar komen van jonge mannen met een goede vorming, die door de Heere tot het ambt van predikant zouden kunnen worden geroepen. Eigenlijk stond hem niet minder dan een volwaardige academische vorming voor ogen. Hij schreef op 12 mei 1932 in De Saambinder: „De kerk in ons Vaderland heeft grote behoefte aan wetenschappelijk gevormde menschen, die de oude beproefde waarheid brengen.” Het ideaal van ds. Kersten zouden we vandaag wellicht een theologische universiteit noemen.

Sinds 1932 is het opleidingsniveau van de gemeenteleden in de Gereformeerde Gemeenten nog aanmerkelijk toegenomen. Elk jaar promoveren enkele gemeenteleden in allerlei takken van wetenschap. Bij het vele goede dat in eigen kring verschijnt, ontbreken wetenschappelijke studies over theologische onderwerpen vrijwel geheel. We hebben het ideaal van ds. Kersten nog niet geheel bereikt. Versterking van de studiezin onder ons zou een goede zaak zijn. Het is immers van belang dat we als gemeenten ook in gesprek kunnen blijven met onze studerende jongeren en met gemeenteleden die theologische vragen willen doordenken. Een uitbouw van de Theologische School tot een kleine universiteit zal in de toekomst, als God ons de mogelijkheden geeft, tenminste serieus moeten worden overwogen. Tegelijkertijd zal er altijd ruimte moeten blijven voor broeders die als de vissers uit Galiléa tot het ambt zijn geroepen, maar niet aan de voeten van Gamaliël hebben gezeten. De theologische opleiding, die we in een weg van veel strijd hebben ontvangen, verdient voortdurend het gebed en de royale steun van de gemeenten. Daarin moeten godsvrucht, wetenschappelijk niveau en praktische vorming blijvend samengaan.

Alles met orde

De Vereniging van 1907 ging uit van de aanvaarding en handhaving van de Dordtse Kerkorde als akkoord van kerkelijke gemeenschap. Die woorden vloeiden uit de pen van de jonge ds. Kersten, die de concept bepalingen had ontworpen. Ds. Kersten wist maar al te goed wat er gebeurde als men aan de kerkorde alleen lippendienst bewees. Dan gaf de mening van een geacht kind van God de doorslag en daarmee het persoonlijke en het subjectieve. Zo werd het onregelmatige gewettigd en trad herhaaldelijk verwarring op in het kerkelijke leven. Had de kwestie van het uitmaken van een verloving -door velen gezien als een onverbrekelijke verbintenis- hemzelf niet jaren lang achtervolgd

op kerkelijke vergaderingen?

Zelf was de jonge Kersten geschoold in het kerkrecht door de adviezen van dr. L. H. Wagenaar (1855-1910), gereformeerd predikant te Middelburg, tijdens zijn verblijf in Meliskerke in de jaren 1902-1905. Deze Middelburgse predikant gaf regelmatig les in het kerkrecht aan ambtsdragers in zijn kring. Ds. Kersten zette zich bij de Vereniging van 1907 in voor een gemakkelijk toegankelijke uitgave van de Dordtse kerkorde. Het boekje werd in 1936 voor de vijfde keer herdrukt. Tot het trekken van vaste lijnen in het kerkelijk leven droeg ook een vragenrubriek in het kerkelijke blad De Saambinder in belangrijke mate bij. Pas omstreeks 1930 was de strijd om een kerk met een goede orde definitief gestreden. Tekenend voor het geheel gewijzigde klimaat was de opdracht, die de Noordelijke Particuliere Synode aan ds. Kersten gaf om een nieuwe uitgave van het Kerkelijk Handboekje gereed te maken. Dit Handboekje, een verzameling van oude, gereformeerde kerkorden, verscheen in 1937. Hoewel ds. Kersten ook wel eens een kerkrechtelijk steek liet vallen als dat zo uitkwam, trok hij in het algemeen rechte sporen. Een gevleugeld woord van hem luidde: „Het kerkrecht zit niet in uw buik, maar het staat op papier.” Zijn inzet heeft het ontstaan van een ordelijk kerkelijk leven ten zeerste bevorderd. Hij was voortdurend gericht op het overbruggen van tegenstellingen. Daarbij stonden hem twee dingen voor ogen. De Dordtse Kerkorde veronderstelt altijd het dienen van elkaar in broederlijke liefde. Zonder die liefde kan de beste regel worden misbruikt. Het gaat steeds weer om het denken vanuit de kerkrechtelijke regel met het oog op het welzijn van de gemeente.

De oorlogsjaren brachten een verandering in het kerkelijk klimaat. Een referaat van dr. C. Steenblok in april 1944 voor de onderwijzersvereniging leidde tot het ontstaan van ernstige spanningen. De visie van de nieuwe docent op de algemene genade was duidelijk anders dan de gangbare visie in de gemeenten. De algemene genade zou geheel los staan van het verzoenend werk van Christus en deel uitmaken van de algemene voorzienigheid van God. Er ontstonden ernstige tegenstellingen. Ds. R. Kok (1890-1982) te Veenendaal koos met enkele andere predikanten positie tegen ds. Kersten en dr. Steenblok. Korte tijd na het sterven van ds. Kersten op 8 september 1948 ontlaadden de bestaande spanningen zich. Het leek wel alsof met zijn heengaan ook het bijbelse besef, dat alle dingen eerlijk en met orde moeten geschieden, ging wijken. Ds. R. Kok sprak op 12 januari 1950 in de generale synode nadrukkelijk uit „dat de beloften gelijk staan met de aanbieding van het Evangelie.” Daarop werd hij met algemene stemmen geschorst met name vanwege „de vereenzelviging van de beloften met het aanbod van genade.” Deze gedachte had hij reeds in 1948 op de classis Barneveld in het openbaar teruggenomen. Dat moet in de synode zwaar hebben gewogen. De algemene overtuiging binnen de Gemeenten was dat de beloften van het genadeverbond alleen aan de uitverkorenen zijn vermaakt, terwijl de aanbieding van het Evangelie tot allen komt die het Woord horen.

De gevolgde procedure was echter heel gebrekkig en aanvechtbaar. De synode zelf was op geforceerde wijze vervroegd. Dr. Steenblok had namens het curatorium van de Theologische School in De Saambinder de kerkelijke organen opgeroepen om de synode te vervroegen. Het curatorium

miste echter elke bevoegdheid tot een dergelijke oproep. Er was geen rapport over de opvattingen van ds. Kok, dat de afgevaardigden konden gebruiken bij hun beraad. De preses, ds. D.L. Aangeenbrug (1891-1984), gaf bij het begin van de tweede synodedag aan ds. Kok geen gelegenheid meer om iets voor te lezen uit een door Ds. Kersten verzorgde boekje van de gebroeders Erskine en J. Fisher, dat heel duidelijk het aanbod van de genade vertolkte. Elke nadere fundering van de uitspraak in Schrift en belijdenis ontbrak in de Handelingen van de synode. De behandeling van de Veenendaalse predikant die vijfendertig jaar de gemeenten met grote trouw en toewijding had gediend, was beslist onzorgvuldig. De gang van zaken riep in brede kring gevoelens van onbehagen op.

Dit onbehagen was nog tastbaar aanwezig op de Generale Synode van 1953. Daaraan waren drie jaren van discussie en polarisatie voorafgegaan. Zo had ds. A. Verhagen (1887-1959) te Kampen een bezwaarschrift ingediend tegen de visie van dr. Steenblok op het welmenend aanbod van genade. De Goudse prediker zou dat aanbod ontkennen. De beide mannen vonden elkaar na een uitvoerige samenspreking uiteindelijk op 6 januari 1953 in een gezamenlijke omschrijving.

De kerkelijke vergadering kwam op 3 juni 1953 bijeen. Bij de bespreking van het rapport van het Curatorium werd er scherpe kritiek op dr. Steenblok als docent geuit. De preses, ds. A. Verhagen, onthield hem elke mogelijkheid om iets tot zijn verdediging te zeggen. Er was sprake van een „brede en verwarde bespreking." Een afgevaardigde deed het voorstel om de docent te ontheffen van zijn functie, hoewel dit punt niet was geagendeerd. De synode ging geheel voorbij aan de bepaling in de statuten van de Theologische School dat bij benoeming of ontslag van docenten vooraf het oordeel van het College van Curatoren moest zijn ingewonnen. Vervolgens maakte de synode een ernstige beleidsfout. De vergadering werd niet verdaagd om de gemoederen tot rust te laten komen. Men stelde evenmin een commissie van onderzoek in, die op een vervolgsynode met een weloverwogen oordeel zou kunnen komen. Uiteindelijk besloot men over te gaan tot een schriftelijke stemming in een besloten zitting. Daarop verlieten de predikanten D.L. Aangeenbrug, M. van de Ketterij en F. Mallen, alsmede de ouderlingen D. Hage en H. Bas „onder luid protest" de zaal. Dr. Steenblok die geen afgevaardigde was, volgde hen. Vervolgens onthief de synode bij schriftelijke stemming dr. Steenblok van zijn functie als docent aan de Theologische School wegens diens eenzijdigheid in het geven van onderwijs. Uiteindelijk richtten op 7 juli 1953 37 gemeenten of gedeelten van gemeenten zich tot de synode met een uitvoerig schrijven. Daarin werd benadrukt dat achter de ontheffing van dr. Steenblok een ernstig leergeschil schuil zou gaan. Het welmenend aanbod van genade dat tot alle hoorders komt, zou een onbijbels gevoelen zijn. Het stuk eindigde met een verzoek om een gesprek in het midden van de synode. Die sprak echter uit dat men de genomen besluiten wilde handhaven. Daarmede was op 27 juli 1953 een uitermate trieste breuk een feit.

In het licht van de geschiedenis kan men niet anders oordelen dan dat het ontslag van dr. Steenblok door de synode van 1953 werd geforceerd. Het ontslag was in strijd met de eigen regels van de kerk en moet daarom onwettig worden genoemd. Er valt bij de herdenking van 1907 niets te roemen in het

kerkverband van de Gereformeerde Gemeenten. Er blijft slechts schaamte over in verband met de door ons voorgeslacht gemaakte ernstige beleidsfouten. Zij roepen ons als het nageslacht om ons te verootmoedigen voor God en mensen. Dat de gemeenten zich vrij spoedig uit de ernstige crisis konden herstellen was geen gevolg van onze verdienste of waardigheid. De Heere heeft de gemeenten als een deel van Sion uit enkel genade bewaard en staande gehouden. Hij wilde door Zijn Geest erin wonen en werken ondanks ons.

Het begin van de jaren negentig bracht een hernieuwde belangstelling voor kerkordelijke bezinning en vorming van ambtsdragers. Recente uitspraken van de burgerlijke rechter droegen daaraan bij. Deze verklaarde zich, in tegenstelling met het verleden, niet langer onbevoegd om kennis te nemen van intern-kerkelijke aangelegenheden. Daarbij klemde vooral de vraag of de kerk haar eigen regels zorgvuldig heeft toegepast. Met het oog hierop stelde het Deputaatschap bij de Hoge Overheid in 1992 een commissie in om de ontwikkelingen te inventariseren en de gemeenten te adviseren. Het zorgvuldigheidsbeginsel kreeg in de jaren daarna een nadere uitwerking. De commissie werd door de Generale Synode van 2001 omgezet in het Deputaatschap kerkrecht. Taak van commissie en deputaatschap was het stimuleren van bezinning, het beantwoorden van vragen, de daadwerkelijke vorming van ambtsdragers op het terrein van het kerkrecht en het verzorgen van publicaties. Die laatste opdracht leidde tot het verschijnen van het boek ”In orde”. Dit zal in het najaar van 2007 waarschijnlijk worden vervangen door de uitgave ”In goede orde”.

Een tijdelijke gestalte

Hoe zag ds. G.H. Kersten het kerkverband dat in 1907 was ontstaan? Heeft hij de Gereformeerde Gemeenten gewaardeerd als dé kerk? Waren deze gemeenten voor hem „de meest zuivere openbaring” van het lichaam van Christus? We worden herhaaldelijk getroffen door zijn besliste en tegelijkertijd bescheiden opstelling: „Wij belijden alleen eene openbaring te zijn van de kerke Christi, andere latend voor hetgeen ze zijn” (1908, 1934). Hij aanvaardde de zogenaamde pluriformiteit van de kerk van Christus niet als een principiële mogelijkheid, evenmin als een feitelijk gegeven waarbij men zich neerlegt, maar slechts als de praktische situatie van het moment in een land dat zich kenmerkt door kerkelijke gebrokenheid. Zijn hart was door Gods genade gericht op de principiële éénheid van de kerk van Christus, die zich naar buiten toe behoort te openbaren. Het kerkelijke vraagstuk hield hem steeds weer bezig. Bij de bezinning daarop benadrukte hij dat de zonde de oorzaak is van de scheiding en breuk in Gods kerk. Daarmede doelde hij op de doorwerking van de Verlichting in de Nederlandse Hervormde Kerk. Voor hem had deze kerk in 1816 met de invoering van het Algemeen Reglement haar oorspronkelijk gereformeerde karakter verloren. Dat reglement was onkerkrechtelijk en onwettig. De Heere gebruikte in die tijd Hendrik de Cock en Ledeboer om „de bedroefden om der bijeenkomst wil”, de „uitgeworpenen en de verstrooiden” bijeen te brengen in een kerkverband.

Ds. Kersten beklemtoonde daarbij echter dat niemand zich los kan maken van een gemeenschappelijk verleden. Ook wij hebben de schuld geërfd die de Hervormde Kerk maakte. Als die schuld mag

worden geëigend, zal het gebed om ontferming over Sion de vrucht zijn. Bij hem bleef altijd een zeker heimwee aanwezig naar het herstel van de oude kerk der hervorming in ons land. Bij de herdenking van de Afscheiding in 1834 sloot hij bij voorbaat elke vorm van zelfgenoegzaamheid en triomfantalisme uit. Deze gedenkdag kan geen feestdag zijn, maar behoort een dag te zijn van vernedering voor Gods aangezicht vanwege de schuld van de kerk van Nederland. „Laat ik het rond en eerlijk zeggen: ik kan niet mee met degenen die zeggen „des Heeren Tempel is deze." Ik heb er zo weinig behoefte aan te zeggen: deze kerk is het alleen. Ik zie het zo geheel anders. Ik zie onze kerk vaneen gescheurd en omdat Gods kerk vaneen gescheurd is, hier een deel en daar een deel, daarom kan het in onze ziel zo zeer doen, is er een zwaard door ons hart getrokken" (Bedroefden om der bijeenkomst wil, Utrecht, 1985, blz. 80). Kersten toonde zich in de vooroorlogse jaren betrokken bij de beweging tot kerkherstel in de Hervormde Kerk van zijn dagen. Van een verandering ten goede in die kerk verwachtte hij met een zeker optimisme de eenwording van de verbroken kerk van de Reformatie.

Het gescheiden optrekken van Gods kinderen typeerde hij eveneens als zonde. In 1938 zou hij tegenover prof. dr. Hugo Visscher (1864-1947), een bekende voorman uit de kring van de Gereformeerde Bond in die tijd, uitspreken: „De Gereformeerde Gemeenten hebben evenmin behagen in de scheiding en scheur in Neerlands kerk. Zij betreuren die, ja zij achten die zonde te zijn en zien uit naar de dag waarop het de Heere behagen zal op te staan over Neerlands Sion" (Bedroefden, blz. 93). Kort voor zijn heengaan in 1948 verwoordde hij zijn kerkelijk standpunt nog eenmaal in het boekje Kort Historisch Overzicht: „Wij gevoelen ons geen scheurmakers, maar hervormden in hart en nieren doch daarom juist gesepareerden van het Genootschap, dat van kerk staats-creatuur werd."

Inmiddels zijn de tijden veranderd. Het kerkelijke landschap van Nederland kent door verschillende nieuwe breuken en breuklijnen sinds de Tweede Wereldoorlog een nog triestere aanblik dan in de tijd van ds. G.H. Kersten. In 1973 verscheen een publicatie over het kerkelijke vraagstuk onder de onthullende titel "Tien keer Gereformeerd". De Gereformeerde Gemeenten hebben zelf de aanvankelijke eenheid, die ds. Kersten met veel liefde en wijsheid onder Gods zegen had bevorderd, niet weten te handhaven. De gemeente van Veenendaal onttrok zich in 1950 met haar predikant ds. R. Kok aan het kerkverband. In de zomer van 1953 ontstonden na een trieste scheuring de Gereformeerde Gemeenten in Nederland. Alleen tot de Oud Gereformeerde Gemeenten vond soms enige toenadering plaats. In 1932 gaf ds. L. Boone aan herstel van de breuk mogelijk te achten, maar een vereniging bleef uit. In september 1947 uitte ds. Kersten zich positief over die mogelijkheid: „Laat ons hopen, dat de geslagen breuk nog eens genezen worde, ja dat Neerlands Kerk herbouwd worde uit het stof." In 1968 kwam het tot de wederzijdse erkenning van elkaars attestaties en samenwerking in voorkomende gevallen van de deputaten bij de Hoge Overheid. Het was een wolkje als eens mans hand, dat echter niet groter werd.

Uit de publicaties van ds. Kersten wordt duidelijk, dat hij zeer wist te waarderen wat de Heere in de

gemeenten had geschonken. Tegelijkertijd bleven de Gereformeerde Gemeenten voor hem een tijdelijke gestalte. Voor zelfgenoegzaamheid en kerkisme liet hij geen ruimte. Hij zag uit naar het herstel van de verdeelde kerk des Heeren in Nederland. Die gerichtheid moge door de Geest van Pinksteren ook de onze zijn in de toekomst die voor ons ligt. Wij kunnen en mogen niet berusten in de breuk van Sion. De instelling van een commissie Kerkelijke Eenheid en Verscheidenheid door de synode van 2001 voor het gesprek met enkele kerken van gereformeerd belijden is een weliswaar klein, maar hoopgevend teken. Zonder ontmoeting en gesprek kan er geen toenadering zijn. Dat vraagt om eenheid in het belijden en geestelijke herkenning, om belijdenis van zonde, verootmoediging voor God en voor elkaar en om gebed: „Zie uit de hoge hemel neer, herstel Uw wijnstok als weleer." Het is ons gebed dat de eenentwintigste eeuw een herhaling zal brengen van de Vereniging van 1907.

Getalsmatige ontwikkeling en cultuuromslag

De dertiger jaren gelden als de bloeitijd van de Gereformeerde Gemeenten. In 1930 was het aantal gemeenten toegenomen tot 76. Dat betekende een verdubbeling sinds 1907. Het aantal leden en doopleden bedroeg 42.000. De opvallende groei laat zich deels verklaren uit de aansluiting van vrije gemeenten, Oud Gereformeerde Gemeenten (Bakkerianen), enkele gemeenten uit de Gereformeerde Kerken in Nederland en gemeenten die ontstonden uit Christelijke Gereformeerde Kerken. Met name in Zuid-Holland en Gelderland werden bovendien veel nieuwe gemeenten gesticht. Zo constateerde ds. J. Fraanje te Barneveld in 1943, dat sinds zijn bevestiging in die gemeente in 1918 er veertien gemeenten waren bijgekomen in de classis, terwijl nog twee afdelingen zich in de richting van zelfstandigheid ontwikkelden.

Een tweede verklaring voor de gesignaleerde groei in de jaren dertig wordt gevormd door de overkomst van vele leden uit andere kerken. Ze werden aangetrokken door het geestelijke klimaat en door het ordelijke kerkelijke leven. Toen ik de bekende ouderling Abr. van Bochove (1906-1989) te Rotterdam-Zuid eens vroeg naar het geheim van de sterke groei van de gemeenten in die stad antwoordde hij kort en bondig: „Er kwamen veel mensen tot bekering." Er werd in de gezinnen vaak goed en groot van God gesproken. Verhoudingsgewijs velen kwamen tot de volle zekerheid van het geloof. In 1950 was het aantal gemeenten geklommen tot 142 en bedroeg het aantal leden en doopleden ruim 64.000. Reeds in de jaren zeventig, maar nog duidelijker in de jaren tachtig nam de groei van de gemeenten geleidelijk af. Er was in toenemende mate sprake van de overgang van een vrij groot aantal leden en doopleden naar andere kerkverbanden, terwijl een kleiner aantal koos voor de onkerkelijkheid. Een vrij hoog geboorteoverschot had echter tot gevolg dat de gemeenten enige groei bleven vertonen. Begin 2007, een eeuw na het ontstaan van het kerkverband, was het aantal gemeenten toegenomen tot 157 gemeenten, die ruim 103.000 leden en doopleden telden. Het moment dat ook de Gereformeerde Gemeenten gaan delen in de getalsmatige neergang, die op het ogenblik kenmerkend is voor de meeste kerken van gereformeerd belijden, is naar menselijk inzicht niet ver af meer.

Die ontwikkeling kan niet los worden gezien van de algemene secularisatie van de samenleving, die in de jaren zestig van de vorige eeuw doorbrak. Het was de tijd waarin de televisie als massamedium zijn intrede deed, de Provo-beweging een radicaal vrijheids- en gelijkheidsdenken propageerde en de zogenaamde seksuele revolutie zich voltrok. De genotscultuur deed zijn intrede. Deze cultuuromslag was het beginpunt van een ontwikkeling, waarbij de christelijke traditie stap voor stap op grondige wijze uit het publieke domein werd gebannen. Twee paarse kabinetten beitelden vlak voor de eeuwwisseling de laatste restanten van het christelijke erfgoed weg. Ik noem slechts enkele trefwoorden: legalisatie van de abortus, wettelijke regeling van de euthanasie, het mogelijk maken van het homohuwelijk.De moderne mens werd gepropageerd als de maat aller dingen. De ontwrichtende doorwerking van een van de Bijbel losgemaakt denken, de ruimte voor het individualisme, de doorwerking van het materialisme, het zich uitleven in de zonde, gingen aan de gemeenten niet voorbij. Ze brachten ook onder ons veel ontworteling, moeite en verdriet en vaak ook kerkverlating.

Binnen de kring der gemeenten is daarop op verschillende manieren gereageerd. Vanaf 1962 werd een ingrijpende reorganisatie van het jeugdwerk doorgevoerd. Het richtte zich als kerkelijk gebonden jeugdwerk op de bijbelse vorming van jongeren en daarmee op de verbinding van de generaties. De opvallende uitbouw van het reformatorisch onderwijs in de jaren zeventig, die reeds ter sprake kwam, moet ook gezien worden als een antwoord op de doorwerking van het secularisatieproces. Veel leden van de Gereformeerde Gemeenten waren ook betrokken bij de oprichting van het Reformatorisch dagblad, dat in 1971 voor het eerst verscheen.

In het kerkelijke leven werden ook tal van deputaatschappen en stichtingen opgericht om kerkenraden, ambtsdragers en gemeenteleden bij te staan bij het licht van Gods Woord. Ik volsta met een enkele aanduiding. Zo ontstond in 1968 het deputaatschap Gezins- en bejaardenzorg, dat in 1980 werd gevolg door de oprichting van het deputaatschap Algemene Diaconale zaken. Beide deputaatschappen gingen in vervolgens in 1996 samen in het deputaatschap Diaconale en Maatschappelijke Zorg, dat zich richt op de ondersteuning van het diaconale werk in de gemeenten. In 1979 ontstond de stichting ”De Vluchtheuvel” die psychosociale en psychologische hulp bood aan ouderen en jongeren bij persoonlijke, gezins- en relatieproblemen.

Een heilige of katholieke kerk

De geschiedenis van de Gereformeerde Gemeenten getuigt van rijke zegen, maar ook van een ingrijpende crisis en van blijvende breuklijnen. De gemeenten groeiden desondanks uit tot de grootste kerkelijke denominatie binnen de orthodox-bevindelijke stroming in ons land. Zij nemen daarin een middenpositie in. Die positie brengt een bijzondere verantwoordelijkheid met zich mee om te komen tot het helen van de bestaande breuken. We mogen bij het honderdjarige bestaan met ootmoed en verwondering getuigen, dat de Heere de prediking van Zijn Woord in de kring der gemeenten heeft willen gebruiken om genade te verheerlijken in het hart van verloren zondaren. Gods trouw roemt tegenover onze ontrouw. Zijn werk kwam openbaar van geslacht tot geslacht. Laten wij inkeren tot onszelf. Laten wij de binnenkamer ingaan. Laten wij ons verootmoedigen voor de Heere en onze

zonden belijden. Wat hebben ook wij vandaag, nu de geest van de secularisatie rondwaait, het gebed nodig om de krachtige doorwerking van de Heilige Geest in de harten van jong en oud.

Gods kerk heeft de toekomst! Dat heeft de Heere beloofd bij Zijn hemelvaart: „En zie, Ik ben met ulieden al de dagen tot de voleinding der wereld" (Matth. 28:20). Wij weten niet of de Heere altijd met de Gereformeerde Gemeenten zal zijn. Eén ding weten wij met volstreke zekerheid: De Heere zal altijd met Zijn Kerk zijn. Onze gemeenten zijn slechts een tijdelijke gestalte aan wie Christus de zorg heeft toevertrouwd voor een deel van Sion. Ook die gemeenten mogen dienstbaar zijn aan de oprichting van Gods Koninkrijk in zondaarsharten. „Wij geloven en belijden een enige katholieke of algemene Kerk, dewelke is een heilige vergadering der ware Christgelovigen, al hun zaligheid verwachtende in Jezus Christus, gewassen zijnde door Zijn bloed, geheiligd en verzegeld door de Heilige Geest (...) En deze heilige Kerk wordt van God bewaard, of staande gehouden, tegen het woeden der gehele wereld" (Art. 27 van de N.G.B.).

© Reformatorisch Dagblad 8-10-2007